

Die uw jeugd vernieuwt als die van een arend

De Reformatie

Weekblad tot ontwikkeling van het gereformeerde leven

Belijdende kerk blijven

In het najaar van 2004 werd de website 'gereformeerdbleven.nl' gelanceerd. Een aantal predikanten richtten zich met een manifest tot de 'Broeders en zusters van de gereformeerde kerken'. De toon van het manifest was waarschuwend: er was sprake van 'een situatie van toenemende verwarring binnen ons kerkverband'. De ondertekenaars voelden zich geroepen 'tot het stellen van scherpe vragen over de trouw en de binding aan Schrift en belijdenis'.

B. Kamphuis ■

In dit nummer

<i>Kerkelijk leven</i> - B. Kamphuis	
Belijdende kerk blijven	627
<i>Meditatief</i> - A.J. Mol	
Tijd of eeuwig de tijd	631
<i>Wandelen met God</i> - B. Luiten	
Geloofwaardig	632
<i>Kerk en muziek</i> - J. Smelik	
Hoe de organist verdween uit de kerk (?)	634
<i>Lied van de week</i> - A. de Heer	
'Mijn God zijt Gij, U wil ik danken'	638
<i>Synode impressie</i> - W. Tiekstra	
Indrukken van een synodelid (6)	640
<i>Uit de kerken</i>	
<i>Persberichten</i>	

Sindsdien zijn een aantal van die scherpe vragen uitgewerkt in artikelen op de website. Ook is er wat wisseling opgetreden in de samenstelling van de redactie. Maar veel deed 'gereformeerdbleven.nl' toch niet van zich horen. Daarin is nu verandering gekomen, door de publicatie van het boek *Belijdende kerk blijven*.

Zorgen over de leer

Op de achterkant verwoordt de uitgever de reden tot verschijning van het boek als volgt: 'In dit boekje wordt aandacht gegeven aan het belang van de belijdenis van de kerk, omdat in toenemende mate de Gereformeerde leer onder druk komt te staan binnen de Gereformeerde Kerken Vrijgemaakt'. Ook in het 'Ter inleiding', geschreven door de redactie van 'gereformeerdbleven.nl' klinkt hetzelfde geluid: 'In toenemende mate valt op te merken dat er van matheid, onverschilligheid, onbekendheid of kritische distantie sprake is met

betrekking tot de leer die we als Gereformeerde Kerken officieel in onze belijdenisgeschriften belijden'(7).

Wie zoiets schrijft, zal het ook waar moeten maken. Daartoe doet de redactie ook wel een poging. Er wordt op gewezen dat de afspraak om eenmaal per zondag in de kerkdiensten de leer aan de hand van de Catechismus te behandelen 'steeds gemakkelijker en op steeds meer plaatsen opgerekt wordt' en dat samenwerkingsprojecten voor evangelisatie met kerken en christenen met wie eenheid in belijden ontbreekt in aantal steeds meer toenemen. Bovendien: 'In toenemende mate raakt het denken van heel wat broeders en zusters verstrikt in oude, onvruchtbare en oneigenlijke tegenstellingen als 'Niet de leer, maar de Heer' of zelfs 'Niet de leer, maar de sfeer'.

handhaving van de leer is nooit een vanzelfsprekende zaak

De broeders zullen er ongetwijfeld onderzoek naar gedaan hebben en ook materiaal uit het verleden tot hun beschikking gehad hebben om het steeds weer klinkende 'in toenemende mate' te staven. Toch is het allemaal niet erg overtuigend. Ook in het verleden was het steeds weer noodzakelijk om het belang van de leer te benadrukken. 'Niet de leer, maar de Heer' is inderdaad al een heel oude tegenstelling en niet typisch voor onze tijd. Met die catechismusprediking lijken de schrijvers een punt te hebben. Toch weet ik van gemeenten waar het gelukt is om de achteruitgang van het bezoek aan de middagdiensten een halt toe te roepen, door juist het karakter daarvan als 'leerdienst' veel sterker te benadrukken. En die samenwerkingsprojecten, vloeien die echt voor uit distantie ten opzichte van de leer, of hebben ze te maken met de verregaand geseculariseerde context waarin ze worden opgezet? Handhaving van de leer is nooit een vanzelfsprekende zaak. Dat geldt ook voor de Gereformeerde Kerken vrijgemaakt. Toch had er bij de schrijvers van dit boekje ook wel enige dankbaarheid mogen doorklinken, voor het feit dat wij zolang gespaard zijn gebleven voor echte 'leerkwesties'. Een enkele keer verscheen er in de afgelopen decennia een boek of een artikel dat onrust veroorzaakte. Meestal werd het dan snel weer teruggetrokken. De kerkenraad van dr. H. Venema oordeelde begin jaren negentig van de vorige eeuw dat diens boek over de uitverkiezing in strijd kwam met de belijdenis, maar nam vanwege de hoge leeftijd van de schrijver geen verdere maatregelen. De laatste grote zaak rond de leer speelde in de jaren tachtig van de vorige eeuw en had betrekking op de kerkleer van ds. Joh. Hoorn. Sinds 1987 heb ik als dogmaticus in Kampen een speciale verantwoordelijkheid met betrek-

king tot de leer. Ik denk dat ik sindsdien het meeste van wat er op dit terrein speelde echt wel onder ogen heb gehad. Het geeft mij geen reden om de sombere tonen die dit boekje aanslaat te bevestigen.

De balans

Voor zover ik kan nagaan, is er maar één echte reden voor al die zorg. Dat is de Balans van de gesprekken over de binding aan de belijdenis tussen de Commissie voor Contact en Samenpreking van de Nederlands Gereformeerde Kerken (NGK) en de Deputaten Kerkelijke Eenheid (DKE) van de Gereformeerde Kerken vrijgemaakt (GKv). De zittende Generale Synode van de Gereformeerde Kerken vrijgemaakt zal deze Balans in de komende weken bespreken. In *Belijdende kerk blijven* wordt stevig uitgepakt over deze balans. Dat begint al in het 'Ter inleiding'. De redactie zou 'het zeer schadelijk achten voor het confessioneel-gereformeerde karakter van onze kerken, wanneer de Generale Synode de door DKE gevraagde dankbare instemming (nl. met de Balans, BK) zou verlenen' (8).

Deze invalshoek verklaart ook waarom er in dit boek een compleet hoofdstuk is gewijd aan de ontwikkelingen die in 1967 hebben geleid tot de breuk tussen GKv en NGK (Hoofdstuk 5, onder de titel 'Beschermd belijden' van ds. H.W. van Egmond, 77-97). Als bewijs voor het 'in toenemende mate' uit de inleiding is dat niet nodig: de kerken hebben toen uitdrukkelijk gekozen tegen confessioneel relativisme. Maar nu de Balans in ogen van de schrijvers bewijst dat het weer de verkeerde kant opgaat, dient dit hoofdstuk om te laten zien waar we dan terecht komen.

Het laatste hoofdstuk, van de hand van ds. J.R. Visser, besteedt dan ook opzettelijk aandacht aan de Balans, onder de titel 'Bouwen op het ene fundament: Christus' (99-110). De conclusie van dit hoofdstuk ligt er niet om: 'het spoor van de Geest moeten we altijd blijven zoeken. Dat spoor achter Christus en daarom in alles ook achter Gods Woord aan, willen en mogen we niet verliezen. Dat spoor verliezen we als we met de 'Balans' doen alsof we overeenstemming hebben over de binding aan de belijdenis' (110). De Balans doet ons het spoor achter Christus aan verliezen!

Nu ben ik zelf, als deputaat Kerkelijke Eenheid, mede verantwoordelijk voor de Balans. Die verantwoordelijkheid draag ik graag. Tegelijk maakt dat me het wat moeilijk om op deze zware beschuldiging te reageren. We hebben als deputaten de Balans aan de Generale Synode voorgelegd ter beoordeling. Daar zullen wij op kritische vragen moeten antwoorden en ons zo nodig tegen beschuldigingen verdedigen. Dat zal ik hier dus niet doen.

Wel moet me van het hart dat het boekje weinig moeite doet om de Balans zorgvuldig te lezen. Deze zegt niet dat 'we overeenstemming

hebben over de binding aan de belijdenis', maar 'dat althans de zaak van de binding aan belijdenis niet langer een blokkade is voor verder en intensiever kerkelijk contact in de vorm van gesprekken, gericht op kerkelijke eenheid' (door ds. Visser zelf geciteerd op pag. 100). Tot nu toe kwamen de gesprekken met de NGK niet verder dan het stadium 'verkennde gesprekken'. Deputaten stellen nu voor, om te beginnen met gesprekken gericht op eenheid. Dat betekent: als de Generale Synode hiermee instemt, zijn we met de NGK in het stadium waarmee we met de CGK in 1987 waren. Enigszins cynisch gezegd: de snelheid waarmee de betrekkingen met de CGK zich sindsdien ontwikkeld hebben zou genoeg moeten zijn om de broeders van 'gereformeerd blijven.nl' geheel gerust te stellen. In ieder geval is de suggestie dat DKE overhaast op eenheid met de NGK aansturen bezijden de waarheid.

Het lezen van de belijdenis

Het boekje begint met twee hoofdstukken die geschreven zijn door ds. P.L. Storm, 'Wat is belijden?' (11-27) en 'Waarom belijdenisgeschriften?' (29-45). In deze hoofdstukken staan veel dingen waarmee ik het van harte eens ben. Storm sluit zich nauw aan bij wat door J.R. Wiskerke over de aard van het christelijk belijden is geschreven in *De strijd om de sleutel der kennis* en dat is inderdaad een indrukwekkende en nog altijd belangrijke studie. Storm legt ook terecht een nauwe relatie tussen 'belijden' en 'belijdenisgeschriften': 'De kerk is een belijdende kerk. Daarom heeft ze zich ook regelmatig gedrongen geweten tot het formuleren van belijdenisgeschriften' (29). Daarom houden we ons maar niet aan 'het belijden' van ons voorgelacht, maar aan hun belijdenis(geschriften). Aan het slot van het tweede hoofdstuk besteedt Storm aandacht aan de wijze waarop wij belijdenisgeschriften moeten lezen. Naar zijn mening werd vroeger (Joh. Francke, A.N. Hendrikse, J. Kamphuis, C. Trimp, J.R. Wiskerke) benadrukt dat wij de belijdenis moeten lezen vanuit de Schrift, terwijl nu (E.A. de Boer, J.M. Burger) de nadruk ligt op de historische context. Storm kiest met nadruk voor de eerste optie, omdat wij elkaar niet kunnen binden aan de opvattingen van de schrijvers van de belijdenisgeschriften, voor zover die ons al bekend zijn.

Ik heb het gevoel dat op dit punt een paar dingen door elkaar lopen. In de eerste plaats: het komt inderdaad voor dat nadruk op de historische context van de belijdenis de bedoeling heeft om ons daaraan voor vandaag te binden. Dat was wel het geval toen V. Hepp in de jaren dertig schreef over *Dreigende deformatie* en probeerde zijn Kuypertiaanse opvattingen terug te lezen in de belijdenisgeschriften en daar ieder aan te binden. Ook de titel van het vierdelige werk van A.D.R. Polman *De Nederlandsche Geloofsbelijdenis - verklaard uit het verleden*,

geconfronteerd met het heden wijst nog in dezelfde richting. Het is logisch dat de door Storm genoemde mensen zich daartegen verzet hebben. In de belijdenisgeschriften binden wij ons aan de leer van de Schrift, niet aan opvattingen van mensen.

Maar, dat in de tweede plaats, het is ook helemaal niet de bedoeling van mensen als De Boer en Burger om ons te binden aan de historische context van de opstellers van de belijdenis. Een analyse van die context kan helpen om te begrijpen waarom de belijdenisgeschriften geschreven zijn zoals ze zijn, waarom bepaalde accenten gelegd zijn, waarom bepaalde onder-

in de belijdenisgeschriften binden wij ons aan de leer van de Schrift, niet aan opvattingen van mensen

werpen onderbelicht zijn (denk aan het vrijwel ontbreken van een leer aangaande de Heilige Schrift in de Heidelbergse Catechismus), etc. De belijdenisgeschriften krijgen door de bestudering van hun geschiedenis des te meer zeggingskracht, zoals de door Storm aangehaalde Burger terecht opmerkt (40). We binden ons nog steeds aan niets anders dan aan de leer van de Schrift. Maar historisch onderzoek helpt ons om te zien hoe die leer is verwoord in onze belijdenis en waarom dat zo is gebeurd.

Kritische sympathie.

Daar komt, en dat in de derde plaats, nog iets bij. De belijdenis lezen vanuit de Schrift betekent ook altijd dat we vanuit de Schrift kritisch zullen moeten zijn op onze belijdenis. Ik wil dat graag vanuit een voorbeeld duidelijk maken. In artikel 36 van de Nederlandse Geloofsbelijdenis wordt als taak van de overheid omschreven dat ze de heilige dienst van de kerk moet beschermen. Daarop volgen 21 woorden, die door de synode van 1905 geschrapt zijn: 'om te weren en uit te roeien alle afgoderij en valschen godsdienst, om het rijk van de antichrist te gronde te werpen'. Ik heb wel eens de opmerking gelezen dat het schrappen van die 21 woorden helemaal niet nodig was. Want als we de belijdenis vanuit de Schrift lezen, is er niets mis mee en zijn die woorden heel Schriftuurlijk. Dan volgde een uitleg, waarin werd gesteld dat die passage niet de taak van de overheid maar van de kerk zou aangeven, omdat dat de enige Schriftuurlijk verantwoorde uitleg ervan was. Maar dat is natuurlijk een cirkelredenering. De belijdenis vanuit de Schrift lezen, betekent niet dat passages die vragen oproepen gladgestreken kunnen worden, omdat de Schrift de leesregel geeft. Het betekent juist dat we altijd bereid moeten zijn om de belijdenis aan de maatstaf van de Schrift te onderwerpen. Dat is de maatstaf die de Nederlandse geloofsbelijde-

nis zelf aangeeft in artikel 7: 'Men mag ook geen geschriften van mensen, hoe heilig de schrijvers ook geweest zijn, op één lijn stellen met de goddelijke Schriften, ook de gewoonte niet met Gods waarheid - want de waarheid gaat boven alles'.

Daarom heeft iemand als K. Schilder gepleit voor een sympathetisch-kritische omgang met de confessie. Sympathetisch: je stemt er van harte mee in. Maar ook altijd kritisch: Gods Woord blijft een kritisch tegenover, ook tegenover die belijdenisgeschriften waarvan je van harte gelooft dat ze helemaal met Gods Woord overeenstemmen.

Daarom heeft J.R. Wiskerke ook niet geschroomd om 'enig bezwaar' te uiten tegen de wijze waarop in artikel 1 van de NGB God omschreven wordt als 'een enig eenvoudig geestelijk wezen' (*De strijd om de sleutel der kennis*, 58v.). Om dat bezwaar te verduidelijken had Wiskerke ook heel wat kennis van de historische context nodig. Het is dezelfde Wiskerke die pleit voor een lezen van de confessie vanuit de Schrift!

Kortom: de belijdenis lezen vanuit de Schrift

de belijdenis lezen vanuit de Schrift betekent dat wij ons niet binden aan opvattingen uit het verleden

betekent dat wij ons niet binden aan opvattingen uit het verleden, maar alleen aan de Schrift. Het betekent dat wij de historische context van de belijdenis vrijuit kunnen analyseren om de zeggingskracht ervan zo goed mogelijk na te gaan. Het betekent ook dat wij de Schrift altijd als kritische maatstaf aan de belijdenis zullen moeten aanleggen en bereid zullen moeten zijn om serieus in te gaan op kritische vragen die vanuit de Schrift aan de belijdenis worden gesteld.

Niet tegen de waarheid

Belijdende kerk blijven beroept zich geregeld op Wiskerke. Maar de vrijmoedige wijze waarop hij vanuit de Schrift vragen bij de belijdenis stelde, valt in het boekje niet terug te vinden. De indruk die het achterlaat, is die van bezorgdheid en angst, ondanks alle mooie woorden over de belijdenis. Bezorgdheid, dat de leer onder druk staat in de Gereformeerde Kerken. Angst, dat toenadering tot de NGK ons op een spoor zal brengen van confessioneel relativisme.

Graag zou ik de broeders willen oproepen die bezorgdheid en angst los te laten. Bezorgdheid is nu eenmaal niet de levenshouding die wij van Jezus Christus leren (Matteüs 6:24-34). Angst is niet nodig. Paulus schrijft in 2 Korintiërs 13:8: 'Wij kunnen ons niet tegen de waarheid verzetten, we kunnen ons er slechts voor inzetten'. Die overtuiging, dat niets tegen de waarheid opkan, zou ik schrijvers van *Belijdende kerk blijven* graag gunnen. Dat zou hun opkomen voor de goede belijdenis minder krampachtig maken. Ze zouden meer recht kunnen doen aan anderen, die op hun wijze voor dezelfde belijdenis staan. Ze zouden een vrolijker boek geschreven hebben.

Prof. dr. Barend Kamphuis is hoogleraar aan de Theologische Universiteit te Kampen en hoofdredacteur van dit blad.

Noot:

H.W. van Egmond e.a., *Belijdende kerk blijven*; 'een kerk die leeft belijdt – een kerk die belijdt leeft', Zwaag:Van Berkum Graphics BV 2008. Inmiddels is al een tweede druk verschenen.

uit de kerken

Bunschoten-Oost - beroepen: R.H. Knigge te Amsterdam-Zuid/West

Beroepbaar naar artikel 8: kandidaat W.C. van der Horst, Potmarge 2, 8032 LD te Zwolle

Roden - beroep aangenomen: S.S. Braaksma te Almere-Oost

Tijd of eeuwig de tijd

1 Timoteus 1:17

A.J. Mol ■

Druk... druk...

Normaal gesproken bent u zo druk dat ik verbaasd ben dat u mijn stukje leest. Althans, u bent eraan begonnen.

Maar, waar zijn we nu allemaal zo bezet door? Er is een oneindige stroom aan lectuur. Ons werk slokt ons meestal meer dan 40 uur per week op. We hebben relaties te onderhouden. Aan hobby's hebben de meeste mensen geen gebrek. En dan moet je dat geld dat je verdiend hebt ook nog uitgeven.

Waarom zijn we zo bezig?

Is het om onze eigen eer? Werken we aan ons zelfvertrouwen? Gaat het om materiële dingen? Het gevaar is niet denkbeeldig dat we kortzichtig zijn: of je nu 18 jaar bent of 48, eventueel 88 jaar. Elk van ons is op weg naar de dood. Grover gezegd: we lopen met de dood in onze schoenen. Moet je dan maar de dag plukken? Of juist beseffen dat we eendagsbloemen zijn en erop rekenen dat de Heer een dodelijke wind kan laten waaien. Hij is ook de Heer die zijn levend makende Geest kan zenden.

Waar nemen we de tijd voor?

Omkijken

Paulus heeft veel meegemaakt. En het waren niet allemaal vrolijke dingen. Als hij achterom kijkt, ziet hij boven alles uitsteken: Gods ONTFERMING (v. 13 en 16). Daar geniet hij van. En genieten is niet op jezelf gericht. Hij prijst zich gelukkig voor het aangezicht van God. Zijn blijdschap en dankbaarheid zijn op die geweldige God gericht: de onvergankelijke, de enige!

Immers wat een ommekeer heeft hij gemaakt in zijn leven: van vervolger is hij verkondiger geworden. Dat heeft hij te danken aan de tijd die de Koning der eeuwen aan hem heeft willen besteden: zijn doodlopende leven is omgeturnd naar een leven met toekomst.

In welk perspectief nemen wij onze keuzes?

Waar maken we ons druk om? Is onze gepolijste keukentafel gekoppeld aan de tafel van de Heer, met daarop het witte damasten laken? Kunnen wij zonder moeite van plaats verwisselen? Wij gedenken immers de Zoon die voor ons de 'eeuwige dood' heeft moeten sterven.

Beseft dat u hier en nu niet eeuwig de tijd hebt!

Rondzien

Wat een verschil zit er tussen (geestelijk) vader Paulus en zijn 'zoon' Timoteus.

'De vader' zocht de vrije christenen weg te stoppen achter dikke muren. Maar dank zij God de Ontfermer werd hij verlost van enge gedachten en predikte hij Christus, de enige naam tot behoud. 'Zoon' Timoteus heeft minsten drie lievelingen gehad die hem de weg Jezus hebben gewezen: oma, moeder en Paulus. Daarachter zit ook niets minder dan de genade van God. Die God wordt geprezen in onze tekst: kies tegen de talloze afgeden, zoals in Kanaän en het Romeinse rijk. Vandaag zijn er zeker niet minder. Breng met de apostel glorie aan de koning der eeuwen. Kniel heel je leven voor deze Almachtige God. Let op zijn ontfermende liefde in het zenden van zijn Zoon: als Paaslam werd hij geslacht voor zondaren die op weg waren naar de eeuwige dood. Zie ook Gods liefde in de gemeente. Gods volk dat zijn heil zoekt via de Enige Weg, door de Enige Naam.

Neem de tijd om Gods unieke reddingsplan te overdenken en je eigen te maken.

Vooruit blikken

Nog niet zo lang geleden had ik met een collega een gesprek over 'het eeuwige heden'. Ik had nog nooit van die uitdrukking gehoord. Met het geduld van een onderwijzer maakte hij me duidelijk dat er nogal wat mensen zijn die geen interesse hebben in hun wortels en net zo min in een doel waarop hun leven gericht zou zijn. 'Leef nú' is hun motto. Dat soort leven is doodlopend. En dat herken je bij veel mensen van vandaag.

Paulus wijst ons een totaal andere richting, een doelgerichte lofprijzing: ken God, leef voor Hem, bejubel je Redder.

We leven te midden van veel ellende en lijden. En daar is de levende God bezig een eind aan het maken. Prijs God, maak Hem groot, zing zijn glorie uit. Ga op de weg naar dat grote doel, de heerlijke toekomst.

Neem nu de tijd zodat je na de Grote Dag de Eeuwige mag roemen... eindeloos!

Ds. Arie Mol is predikant van de Gereformeerde Kerk te Enschede-Noord.

Geloofwaardig

wandelen met God

De ChristenUnie is er uit. Er komt geen ja of nee op de vraag of mensen met een homoseksuele relatie de partij kunnen vertegenwoordigen. Er komt ook geen zondenlijst in de gedragscode. De algemene toets zal zijn en blijven, of iemand politiek geloofwaardig is.

B. Luiten ■

Het is een heikel punt. Door de Commissie Representatie CU is hier vele malen over vergaderd. En het zal het einde van de discussie niet zijn, zo vermoedt men.

Christen zijn uit één stuk

Ik herinner mij nog goed, dat ik bij mijn bevestiging als predikant werd toegesproken door een burgemeester. De man stond sympathiek tegenover heel het kerkelijk gebeuren, maar hij merkte wel op dat de verhouding tussen kerk en staat altijd spannend is geweest en wel nooit bevredigend geformuleerd zou worden. Tja, daar sta je dan, wat moet je als dominee daar op zeggen? Ik kreeg de woorden om het heel eenvoudig te houden: 'bij alle verschillen die er zijn en de onderscheiden ambten die we ontvangen, hebben we in staat en kerk met dezelfde Opdrachtgever te maken.' Van daaruit kon ik hem van harte de zegen van God toewensen.

Er is wel een scheiding tussen kerk en staat, maar een christen leeft in beide. Een samenleving is een andere gemeenschap dan een kerk, maar door het christelijke geloof leef je in beide met dezelfde God. Die persoonlijke verbondenheid is niet afhankelijk van de situatie of de omstandigheden. Juist daardoor *zie je Hem* in de kerk én in de staat. De akker waarin Hij zaait is niet beperkt tot de kerk, die akker is de wereld (Mat. 13:38).

Daarom kan ik het van harte eens zijn met de tendens in het CU-verhaal: het gaat om geloofwaardigheid, en die heeft te maken met authenticiteit. Mensen zijn authentiek wanneer ze in de (veelkleurige) praktijk van het leven staan voor wat ze geloven en zeggen. 'Vertegenwoordigers van de CU aanvaarden de Bijbel als het gezaghebbende Woord van God, waardoor zij zich in heel hun doen en laten willen laten leiden. Zij zijn daarop aanspreekbaar en zijn daarom bereid om hun politiek en hun persoonlijke gedragingen en opvattingen vanuit de Bijbel te verantwoorden.'

Dat is duidelijk, ik ben dankbaar voor zulke mensen. 'Mensen uit één stuk' noemt de CU hen.

De vraag waarmee ik blijf zitten is: als de mensen, de partijvertegenwoordigers, geacht worden zo transparant te zijn in hun leer en leven, waarom is de partij zelf dan niet wat duidelijker op het aangelegen punt? Waarom moet dan de hete aardappel worden doorgeschoven naar de selectiecommissies? De oplossing die gegeven wordt, is dat een selectiecommissie iemands levenswijze dient mee te nemen in de totale afweging die zij maakt bij het opstellen van een kandidatenlijst. Als een homoseksuele kandidaat samenwoont, is dat bij de selectie 'een relevant gegeven'. Niet minder en ook niet méér. Hoe duidelijk is dat? Van verschillende kanten wordt het nu al anders uitgelegd, de één ziet een deur dichtvallen voor samenlevende homo's, een ander is juist blij met de ruimte die hen wordt geboden. Is dit een uitspraak uit één stuk? Gaan selectiecommissies duidelijker zijn dan de partij zelf?

Verantwoordelijkheid nemen

Eens was er een generale synode die op de gedachte kwam, dat alle plaatselijke kerken zelf wel de liederen van het Liedboek konden toetsen. Het resultaat was, dat het hele proces gierend uit de bocht vloog. Plaatselijk kon men dit helemaal niet aan. Afwegingen die objectief hadden moeten zijn, werden zwaar belast door persoonlijke verhoudingen ter plaatse. Waar de synode één besluit had kunnen nemen, werden ineens zo'n 300 besluitjes verwacht met evenzoveel ellende. Met bovendien als resultaat dat er meteen verschillen ontstonden van plaats van plaats, wat de ene gemeente afwees werd elders gezongen. Het eind van het liedje was, dat een volgende synode het hele proces weer naar zich toe trok. Logisch, wat je samen doet, moet je ook samen beslissen. Dat heeft vrede gebracht en duidelijkheid. Dan kan er nog wel verschil van gevoelens zijn, de één wil meer terwijl de ander naar de rem zoekt, maar ieder kent de afspraken.

Nu is het partijbestuur van de CU geen synode, maar het punt van de vergelijking mag duidelijk zijn. Wat je samen doet, moet je ook samen beslissen. Als je landelijk die verantwoordelijkheid niet neemt, loop je het risico dat men in

tal van plaatsen en regio's erin verzandt. Bovendien zal van plaats tot plaats de selectie anders uitpakken. Wat dacht het bestuur daar dan nog aan te doen?

'Totale afweging'?

Een selectiecommissie komt voor een afweging te staan, volgens het uitgebrachte advies. De centrale opmerking daarin is een heel lastige. Wanneer een (beoogd) vertegenwoordiger van de CU in een homoseksuele relatie leeft, is dat voor de partij een 'relevant gegeven', zo lezen wij. Waarop volgt: 'Die levenswijze dient dan ook te worden meegenomen in de totale afweging die een selectiecommissie maakt t.a.v. het opstellen van de kandidatenlijst.'

De vraag is: wat verstaat men onder een 'totale afweging'? Wordt dan het goede en het zondige in iemand tegen elkaar afgewogen?

Hier wordt de indruk gewekt, dat het feit van die homoseksuele relatie als zodanig nog geen verhindering is om gekandideerd te worden. Het totaalplaatje zal doorslaggevend zijn. De mogelijkheid wordt open gehouden, kennelijk, dat de totale afweging toch nog positief uitvalt. Om die reden is er geen algemene uitspraak te doen. De uitspraak kan verschillen van mens tot mens. Criterium immers is de *politieke* geloofwaardigheid.

Mijn vraag is: en de *christelijke* geloofwaardigheid dan? Nee, de partij is geen kerk. Maar een christen is wel iemand uit één stuk, in kerk en staat. Als je dat zegt (en terecht), dan wordt de ruimte om af te wegen toch wel erg klein. Zo klein dat je je moet afvragen of deze formulering geen holle frase is.

Want we praten over wat God een 'gruwel' noemt.¹ Dat is een zwaarwegend woord. God geeft daarmee aan, dat het gaat om een praktijk die tegen Hem persoonlijk ingaat, hoezeer die ook bij een menselijke geaardheid kan aansluiten. Daarin ligt een diepe moeite, meer dan ik hier zeggen kan. Laten we onze aangevochten broeders en zusters daarin gedenken. Maar tegelijk ligt daarin geen enkele ruimte om goed te praten wat God zo expliciet afwijst.² Noem het een beproeving, want dat is het. Het is een uiterste inspanning voor de mensen die het betreft. Maar dan komt ook te voorschijn wie waarlijk *christen* is. Dat is hij, die Christus meer liefheeft dan zijn eigen leven. Die bereid is zijn kruis te dragen, achter Hem aan. Om door het sterven heen het leven te ontvangen.

Wie daartoe niet bereid is, kan in zijn leven daar niets tegenover stellen. Hij kan niet aankomen met allerlei goede dingen, die hij toch nog wel doet. Er valt geen afweging te maken, ook niet door een commissie. Want het gaat om 'volgen'. Dat kan maar op één manier. Niet volmaakt, dat zal zo zijn. Maar wel de kant uit die Christus wijst.

Geen 'zondenlijst'

De CU gaat geen zondenlijst aanleggen, want die zou altijd selectief zijn, zo lezen wij. Daarom wordt ook deze zonde niet als zodanig genoteerd.

Ook zijn situaties niet altijd zwart-wit. Wanneer belast iemand het milieu te zwaar? Het is een voorbeeld dat in dit verband wordt genoemd.

Hier valt enig begrip voor op te brengen. Toch is dit meer praktisch dan principieel. Het gaat er kennelijk vooral om dat er niets mag er worden vastgelegd in woorden, waar-

over iemand struikelen kan. Maar gaat dit werken?

Niet elke situatie is zwart-wit. Dat zal zo zijn. Maar er zijn situaties waarin de grenzen wel duidelijk te trekken zijn. Moeten we die daarom ongenoemd laten? Die logica vat ik niet.

Het valt te prijzen in het advies, dat men de zonde van de homoseksuele relatie niet exclusief wil benoemen. Want inderdaad, dan is er meer aan te wijzen. Maar wat is er op tegen om dat te doen? Een gedragscode zou kunnen zijn bijv. dat iemand die in een niet-huwelijkse seksuele relatie leeft of in een homoseksuele relatie de partij niet kan vertegenwoordigen. Dan zet je hetero's en homo's naast elkaar, niemand wordt exclusief genoemd, maar je doet wel een heldere uitspraak. Was daar niet om gevraagd? De afwijzing van een compleet zondenregister heeft iets van een dooddoener. Want niemand had daarom gevraagd. Daarmee kan m.i. niet worden afgedaan waarin wél helderheid moest worden verschaft.

Geloofwaardig

Dat zijn zo de vragen waarmee ik blijf zitten. Een laatste gedachte is: willen we niet te voorzichtig zijn met elkaar? Gebeurt dit uit angst voor reacties van buitenaf?

Toch mag een partij haar eigen uitgangspunten vaststellen. Niet dat we die zomaar op de samenleving zouden kunnen leggen. Maar het gaat erom dat iedereen hier vrijwillig lid is en de bijbelse richtlijnen uit eigen overtuiging onderschrijft.

Het kan m.i. geen kwaad als voor ieder duidelijk leesbaar is, dat *die richtlijnen allereerst in ons eigen vlees snijden*.

Maar al te gauw staan we bekend als degenen die anderen vertellen hoe ze zouden moeten leven. Welnu, wil je recht van spreken hebben, ook als partij daarin geloofwaardig zijn, formuleer dan klip en klaar wat we er zelf voor over hebben om Gods geboden hoog te houden.

Ds. Bas Luiten is predikant van de Gereformeerde Kerk te Zwolle-Centrum.

Noot:

1. Lev. 18:22 en 20:13, met een uitdrukkelijk beroep op de HEER en zijn heiligheid. Dit schrijf ik nu kort zo neer, breder heb ik dit besproken in B. Luiten e.a., *Homofilie en christen zijn*, Barneveld 1998.
2. Hierbij wil ik opmerken, dat ik uitga van de officiële tekst: een (beoogd) vertegenwoordiger van de CU die 'in een homoseksuele relatie leeft'. Daarmee wordt dus bedoeld op het seksueel samenleven dat God verbiedt. In de verslaggeving komen ook lossere formuleringen voor, zoals een 'homoseksuele kandidaat die samenwoont' en 'een homo die een relatie heeft'. Dat hoeft allemaal niet hetzelfde te zijn. Een homo kan een vriendschapsrelatie hebben zonder seksueel samen te leven. Ook komt het voor dat homofielen eerbaar samenwonen, zonder een seksuele relatie te onderhouden. Het is van belang goed te onderscheiden wat God een 'gruwel' noemt, we kunnen daaraan niet naar eigen inzicht een uitbreiding geven.

Hoe de organist verdween uit de kerk(?)

Op zaterdag 26 april jl. werd in de Grote Kerk te Zaltbommel een symposium georganiseerd over het toenemend tekort aan organisten. Dit symposium was georganiseerd door de Erdee Media Groep (onder andere uitgever van het *Reformatisch Dagblad*) en handelde speciaal over het organistentekort binnen de rechtervleugel van gereformeerde gezindte (o.a. Gereformeerde Bond, Gereformeerde Gemeenten).

J. Smelik ■

Aanleiding voor het symposium was een onderzoek dat het bureau Kaski deed naar de kerkmuzikale stand van zaken binnen de Protestantse Kerk in Nederland. Dit onderzoek, dat uitgevoerd werd in opdracht van de Interkerkelijke Stichting Opleiding Kerkmuziek (ISOK), het bureau Kerkmuziek van de PKN en Unisono, wees uit dat over tien jaar binnen de PKN ruim twintig procent minder kerkmusici actief zullen zijn dan nu.¹

Hoewel de diverse gereformeerde kerkgenootschappen niet in het onderzoek betrokken zijn, hoeft men geen bijzondere gaven te hebben in te zien dat ook breder dan de PKN het aantal kerkmusici afneemt. Ondanks het feit dat in de reformatorische rechtervleugel nog relatief veel mensen orgelspelen, houdt men ook daar rekening met een toenemend tekort aan organisten. Vandaar dat een symposium georganiseerd werd. Binnen de vrijgemaakt-gereformeerde kerken hoor je

natuurlijk kan men een levende praktijk hebben zonder orgel en organisten

eveneens al enige jaren met regelmaat dat kerken moeite hebben om mensen te vinden die orgel kunnen spelen. Het is daarom zinvol dat kerken(raden) kennismaken van de belangrijkste uitkomsten van het Kaski-onderzoek. Ik geef eerste de belangrijkste conclusies uit het onderzoek weer. Daarna zal ik voor een aantal punten aandacht vragen die m.i. relevant zijn voor het onderwerp.

Kaski-onderzoek

Volgens het onderzoek werken in een PKN-gemeente gemiddeld drie à vier kerkmusici, wat neerkomt op naar schatting 4.000 kerkmusici in heel Nederland. Ongeveer zeventien procent (ca. 700 kerkmusici) zijn professional,

het overige percentage (ca. 3.300) amateur. Zowel onder de professionals als onder de amateurs is er sprake van vergrijzing: van de professionals is 38 procent 55 jaar of ouder, bij de amateurs ligt dit percentage zelfs hoger: 51 procent. Over tien jaar zal een substantieel deel van deze kerkmusici niet meer als zodanig werkzaam zijn. Zonder voldoende instroom zal de vergrijzing sterk toenemen. Daarbij komt dat de aanwas van jonge kerkmusici gering is: één op de zes professionals en ook amateurs is onder de veertig jaar.

Hoewel de daling van het aantal kerkmusici mogelijk gelijke tred houdt met de vermindering van het aantal kerkleden en kerkgebouwen, zal de kerk erop moeten letten voldoende professionele kerkmusici over te houden om de kwaliteit te kunnen waarborgen. Dit houdt ook in dat professionals nodig zijn om amateurs op te leiden.

Behalve over het aantal kerkmusici dat in de toekomst beschikbaar is, levert het onderzoek nog meer relevante informatie op over de huidige kerkmuzikale stand van zaken binnen de PKN. Zo blijkt dat 44 procent van de bevoegde kerkmusici geen formele arbeidsovereenkomst heeft. Het percentage bevoegden dat onder de salarisregeling van de PKN valt, bedraagt 29. Van de rest krijgt bijna iedereen een onkostenvergoeding, een vergoeding op declaratiebasis of een vast bedrag per dienst. Bij de onbevoegden heeft zestien procent een formele arbeidsovereenkomst, 82 procent een vergoeding of een vast bedrag per dienst. Vijf procent van de bevoegden (één op de twintig) krijgt niets; bij de onbevoegden gaat het om een percentage van dertien procent. Gemiddeld werkt een bevoegde zeventien uur en een onbevoegde tien uur per maand.

In drie van de vijf aanstellingen is een cantorij of koor aanwezig. Bij 90 procent van de professionals en 78 procent van de amateurs vindt overleg met de voorganger plaats en dit gebeurt gemiddeld eens per twee weken.

Opmerkelijk is het gegeven, dat maar liefst 37 procent van de amateurs zegt geen enkele wijze van vorming of scholing gehad te hebben. Alle professionals en ook 85 procent van de amateurs (waaronder degenen zonder vorming/scholing) geven aan dat ze voldoende opgeleid zijn om hun functie te kunnen uitoefenen. Zij hebben wel vaak behoefte aan verdere vorming en toerusting.

De organisaties die opdracht gaven tot het onderzoek, kunnen wat dit betreft dus beleid gaan maken. Daarbij is wel een probleem dat deze organisaties onder amateurs vrij onbekend zijn.

In het rapport worden zorgen geuit over de nabije toekomst. Gebrek aan voldoende perspectief onder andere met betrekking tot de financiële ontplooiingsmogelijkheden kunnen de ontwikkeling van kerkmuziek en het werk van kerkmusici in het bijzonder in PKN-gemeenten belemmeren. Kerkmusici missen vaak goed beleid in hun gemeente ten aanzien van kerkmuziek om onder meer deze zorgen weg te nemen.

Organisten blijven nodig

Uiteraard zou over de resultaten van het onderzoek erg veel te zeggen zijn. Duidelijk is in elk geval dat er voldoende redenen zijn om bezorgd te zijn over de beschikbaarheid van voldoende organisten. En zoals gezegd: de daling van het aantal organisten binnen de vrijgemaakt-gereformeerde kerken is al enkele jaren merkbaar. Er zijn voornamelijk nog geen tekenen dat het tij keert. Integendeel.

Nu kan je natuurlijk opmerken dat de kerkmuziek in principe niet staat of valt met organisten. In die zin dat zonder orgel geen kerkmuziekpraktijk mogelijk zou zijn. Natuurlijk kan men een levende praktijk hebben zonder orgel en organisten. Toch zou het verdwijnen van de organist als centrale figuur in de kerkmuzikale praxis belangrijke nadelen hebben. Je kunt onder meer wijzen op het gegeven dat we in Nederland (ik trek het bewust even breder dan alleen de Gereformeerde Kerken) straks in menig kerkgebouw prachtige instrumenten hebben staan, maar dat vrijwel niemand ze nog kan bespelen.

Een belangrijk nadeel is ook dat met de teloorgang van de kerkorganist een zeer rijke kerkelijke orgelcultuur, die ook wereldwijd erkend wordt, verdwijnt. Denk alleen eens aan de vele orgelmuziek uit de afgelopen vijf eeuwen die speciaal voor de kerkdienst geschreven is en waarvan velen binnen en buiten de kerkdienst bijzonder houden.

Verder heeft het orgel een belangrijk voordeel boven andere instrumenten, omdat het als het ware veel instrumenten zoals fluiten, trompetten, strijkers, in zich bergt. Het orgel kent een rijke schakering aan klankmogelijkheden, wat binnen de liturgie zorgt voor verscheidenheid. Ten slotte noem ik dat het gewoon erg prak-

tisch is om één persoon te hebben die de samenzangbegeleiding kan verzorgen. Alleen al organisatorisch is het veel lastiger om elke week met een groep mensen, bijvoorbeeld een koperblazersensemble, de begeleiding van de samenzang te moeten voorbereiden en verzorgen. Dit geldt temeer omdat je vandaag de dag merkt dat steeds minder mensen bereid zijn om naast het drukke dagelijks werk nog intensieve verplichtingen en verantwoordelijkheden op zich te nemen. Je merkt ook bij organisten dat zij in toenemende mate minder bereid zijn om elke zondag beschikbaar te zijn. Dit gegeven wordt trouwens door het Kaski-onderzoek ondersteund en het betekent dat je in de toekomst per kerk dus zelfs méér organisten nodig zult hebben.

er werd opgeroepen dat elke kerkorganist één nieuwe kerkorganist zou moeten rekruteren

Kortom, welke wensen men ook heeft ten aanzien van de kerkmuzikale praktijk; voornamelijk zullen de meeste kerken behoefte voelen en hebben aan kerkorganisten.

Oplossingen te vinden?

Wat moet je nu als kerken doen aan het toenemend organistentekort? Hoe kun je dat een halt toeroepen? Op het symposium van de Erdee Media Groep werden eigenlijk hoofdzakelijk zinvolle dingen gezegd over de oorzaken van het huidige organistentekort. Wat betreft het bieden van oplossingsmogelijkheden om het probleem in de toekomst het hoofd te bieden, vond ik het symposium wat mager. Er werd wel opgeroepen dat elke kerkorganist één nieuwe kerkorganist zou moeten rekruteren. Een nuttige maar even vrijblijvende oproep. Verder werd een aantal suggesties gedaan om het orgel nadrukkelijker onder de aandacht te brengen en te promoten, onder andere door te zorgen dat ook anderen dan kerkorganisten door de week op het orgel mogen spelen. Op zichzelf allemaal heel zinvol, maar dergelijke suggesties zijn al vaak genoemd waarbij het bovendien de vraag is of ze echt zoden aan de dijk zetten en of je het probleem zo wel bij de wortel aanpakt.

Verder kwamen op het symposium vooral praktische zaken met betrekking tot de huidige praktijk binnen de gereformeerde gezindte aan de orde, zoals het niet-ritmisch zingen, het 'toontje vooraf', het verschil tussen concertorganist en kerkorganist en het tijdstip waarop de predikant het psalmbriefje klaar zou moeten hebben. Ten aanzien van het psalmbriefje heerst binnen de rechterflank van de gereformeerde wereld nog heel sterk de gedachte dat de liederen pas uitgezocht kunnen worden als de preek helemaal klaar is. Een predikant

stelde zelfs dat bij het vaststellen van de kwaliteiten van een organist ook gekeken moet worden of hij op een zaterdag de dienst kan voorbereiden. Een stelling die je net zo goed zou kunnen omdraaien: een kwalitatief goede predikant kan een liturgie samenstellen zodra de schriftlezingen uitgekozen zijn, wat al veel eerder in de week doorgaans het geval is. Dit alles nog afgezien van vragen of het een gezonde praktijk is dat predikanten in hun eentje een liturgie samenstellen en of liederen inderdaad specifiek bij de preek moeten passen. Wat dat laatste betreft: mijns inziens ze moeten in de liturgie passen en dat is toch echt iets anders. Maar daarover zal ik een andere keer nog wel eens uitweiden.

kerken moeten nadenken over de toekomst van de kerkmuziek

Op het symposium werd eigenlijk geen aandacht besteed aan een meer structurele oplossing en aanpak, waarbij het probleem bestempeld wordt als een *kerkelijk* probleem waarvoor de *kerken(raden)* dus zelf verantwoordelijkheid moeten nemen. Want de problematiek omtrent het organistentekort vraagt om een grondiger aanpak van de kerken; je kunt het niet overlaten aan particuliere initiatieven. Opmerkingen in de trant van dat 'men' weer thuis moet gaan zingen en het orgel moet promoten, zijn goedbedoeld maar te vrijblijvend en teveel afhankelijk van de welwillendheid van gemeenteleden. In het beleid ten aanzien van andere aspecten van het kerkelijk leven, zoals pastoraat en diaconaat, geven we de goodwill van kerkleden ook geen centrale positie.

Naar mijn idee is het noodzakelijk dat de kerken komen tot een goed beleid en een goed beleidsplan voor de lange termijn; ze zullen zelf in actie moeten komen. Kerken moeten nadenken over de toekomst van de kerkmuziek. Hoe kijken we tegen muziek in de liturgie aan (visie)? Wat willen we? Wat is daarvoor nodig en hoe kunnen we die praktijk realiseren en levensvatbaar maken? Het is erg zinvol om daarover beleid op papier te zetten, zodat het ook tot een meerjarenbeleid wordt en men niet gehinderd wordt door wisselende samenstellingen van kerkenraden waardoor er al gauw een ad-hocbeleid kan ontstaan, afhankelijk van de persoonlijk opvattingen van de kerkenraadleden.

Zo'n beleidsplan zal dan ook meer moeten omvatten dan de vraag: waarom schakelen wij organisten in en hoe zorgen wij dat er in de toekomst voldoende zijn? Want minstens even belangrijk is de vraag hoe je wilt dat jouw kerkmuzikale praktijk eruit ziet in de toekomst. Het kan best zijn dat je als kerk besluit dat andere instrumenten (al dan niet naast het orgel) onderdeel moeten gaan uitmaken van de litur-

gische muziekpraktijk en dat je daardoor met minder organistenposten kunt werken. Het is heel goed voorstelbaar dat er ergens een kleine kerkelijke gemeente is, waar niet zozeer een organist maar een pianist de centrale figuur van het kerkmuzikale leven wordt. En natuurlijk is daar principieel helemaal niets op tegen. Zelf heb ik goede ervaringen met tijdens kerkdiensten op de piano te spelen. In een vorige woonplaats stond alleen een elektronisch orgel en omdat dit om diverse redenen geen goed alternatief is voor een pijporgel (het helpt bijv. de gemeentezang doorgaans behoorlijk naar de knoppen), nam ik mijn toevlucht tot de piano.

Het is dus goed denkbaar dat een plaatselijke gemeente in een beleidsplan expliciet afspraken maakt over inschakeling van andere instrumentalisten. Wellicht is er de wens om te komen tot een gemeentekoor. Belangrijk daarbij is dat ook naar praktische zaken als de financiële middelen gekeken wordt. En dan hoeft je het nog niet eens te hebben over honorering van kerkmusici. Wanneer je alleen al kijkt naar de prijzen van bladmuziek en hoeveel het volgen van lessen en cursussen vaak kost, dan kan duidelijk zijn dat het vergoeden van gemaakte onkosten al een aparte post op de kerkelijke begroting rechtvaardigt.

Kwaliteit

Kortom, een beleidsplan zal een beknopte visie op liturgische muziek moeten bevatten, onder meer om ook voor latere tijd goed in het oog te houden waarom bepaald beleid ontwikkeld is. Voortvloeiend uit die visie zal in het beleidsplan ook beschreven moeten worden hoe de gewenste kerkmuziekpraktijk eruit moet zien en hoe die gerealiseerd en voor de toekomst zo goed mogelijk gegarandeerd kan worden. Een erg belangrijk begrip binnen dat beleidsplan zal 'kwaliteit' moeten zijn. Naar mijn idee moet het dan gaan om 'liturgische kwaliteit' en 'muzikale kwaliteit'. Met het eerste bedoel ik dat men zich bewust is dat muziek, muziekinstrumenten, lied- en muziekstijlen de kerkdienst (liturgie) positief of negatief beïnvloeden. Je kunt bijvoorbeeld een orgel niet door een combo vervangen zonder dat dit van invloed is voor de beleving en werking van de liturgie. Muziek in de liturgie is niet alleen een belangrijk structurerend element, maar zij bepaalt ook zeer sterk de zeggingskracht en 'sfeer' van de liturgie en de wijze waarop de liturgie beleefd kan worden. Dus is altijd de vraag relevant of het gewenste beleid ten aanzien van de muziek in de kerkdienst ook kwalitatief goed functioneert binnen de gewenste liturgie. Liturgie en liturgische muziek zijn over het algemeen niet los te koppelen. Naast 'liturgische kwaliteit' is aandacht voor 'muzikale kwaliteit' onontbeerlijk. En hier koppel ik 'kwaliteit' niet aan een bepaalde muziekstijl, want welke soorten muziek men ook kiest,

altijd geldt dat kwaliteit essentieel is. Ik denk dat het zinvol is om hier te wijzen op de noodzaak om dit aspect al aandacht te geven wanneer de eerste plannen er zijn om andere instrumentalisten of een cantorij in te gaan schakelen.

We leven in een periode waarin iedereen - van welke muziek hij of zij ook houdt - zich via de media en allerlei soorten geluidsdragers kan laten aan perfect uitgevoerde muziek. Dit zal één van de oorzaken geweest zijn dat er over het algemeen minder tolerantie bestaat ten opzichte van slechtspelende organisten. En als je ergens een organist allerbelabberdst hoort spelen, kan ik me zelfs voorstellen dat gemeenteleden des te krachtiger pleiten voor andere instrumentalisten.

Intussen hebben we natuurlijk zélf de praktijk laten ontstaan dat slechtspelende organisten soms jarenlang op de orgelbank zitten. We hebben namelijk de historische ontwikkeling gehad dat gemeenteleden die orgel of harmonium speelden, de taak kregen om 's zondags de kerkzang te begeleiden. Daarbij werd doorgaans geen aandacht besteed aan de vraag of zij ook voldoende capabel waren. En organisten die al jarenlang trouw de gemeentezang begeleiden hebben, kun je natuurlijk niet opeens afserveren...

Door allerlei liturgische en kerkmuzikale ontwikkelingen werd de laatste decennia steeds duidelijker dat enige aandacht voor opleiding en vaardigheden van de organist geen overbodige luxe is. Maar wanneer je als kerken sinds mensenheugenis niets gelegen hebt laten liggen aan de kwaliteit van organisten, dan is het een hele tour om daar structureel verandering in te brengen. Dat is de les die we uit onze historie kunnen leren.

Mijn punt is nu dat we binnen onze kerken ten aanzien van het inschakelen van andere instrumentalisten ons niet opnieuw aan dezelfde steen stoten. Ik bedoel dit: er zijn praktijkvoorbeelden dat een kerk een combo inschakelt en waar een grote groep binnen de gemeente in eerste instantie erg enthousiast op reageert ('eindelijk verlost van dat fossiele orgel...').

Maar nadat de muziekgroep een paar diensten gespeeld had, kwam er - ook van lichte muziekfans - steeds meer kritiek los op de slechte kwaliteit van het bandje. De behoefte aan kwaliteit wordt niet zelden pas gevoeld nadat de aantrekkelijkheid van het 'nieuwe' weggeëbd is. Maar ja, het muziekteam had nu eenmaal zijn intrede gedaan en die kon je toch niet zomaar weer afserveren. Hier blijkt dus dat we de fout die we voorheen met betrekking tot het aanstellingsbeleid van organisten maakten, nu opnieuw maken bij het toelaten van andere instrumentalisten.

Moraal van dit verhaal: zorg dat je bij het toelaten of aanstellen van instrumentalisten van meet af aan aandacht hebt voor kwaliteit. Het is erg zinvol om aan kwaliteitsaspecten aandacht te hebben in je beleidsplan. Bekijk hoe je de kwaliteit op diverse fronten in de toekomst kunt garanderen. Dat is een onderwerp apart, waarvoor ik hier geen ruimte heb om uit te weiden. Maar ten aanzien van het waarborgen van de kwaliteit van organisten kan ik verwijzen naar het rapport 'Regeling Kerkmuziek' dat eind jaren negentig door de VGK in samenwerking met het deputaatschap Kerkmuziek gemaakt is. Sinds 1999 hebben achtereenvolgende synodi dit rapport bij de kerken onder de

bekijk hoe je de kwaliteit op diverse fronten kunt garanderen

aandacht gebracht als bruikbare handreiking bij de aanstelling van en omgang met hen die de muzikale onderdelen van de eredienst verzorgen. Deze regeling lijkt mij uitstekend te kunnen fungeren om op plaatselijk niveau een beleidsplan op te stellen. Verder kunt u bij het Steunpunt Liturgie een documentatiemap over dit onderwerp aanschaffen. In het najaar staat een themanummer gepland van het VGK-tijdschrift *EREdienst* over het opstellen van een beleidsplan Kerkmuziek.

Dr. Jan Smelik is hymnoloog-musicoloog en woont te Steenwijk.

Noten:

1. J. Kregtin, *Onderzoek onder kerkmusici en kerkmuzikale praktijken in de Protestantse Kerk in Nederland*. KASKI rapport-nr 564 (oktober 2007).
2. Jaap Zwart maakte tijdens het symposium de opmerking dat hij 'niet zoveel kon' met dit onderscheid. En ik ben dat volledig met hem eens. De soberheid - ook wat de muziek en de gehanteerde muziekstijlen betreft - die dikwijls gepropageerd wordt als behorend bij de gereformeerde eredienst, is naar mijn vaste overtuiging bijbels niet onderbouwen. Alsof God niet een God van schoonheid zou zijn en alsof de Schrift zelf niet vol illustraties staat waaruit blijkt dat goede kunst een volwaardige plek in de (kerk)dienst aan de Here heeft. Want naast het terecht verfoeide 'l'art-pour-l'art'-principe bestaat er een principe met oudere papieren, namelijk het 'l'art-pour-Dieu'-principe.

Geref. Kerkboek gezang 21:

‘Mijn God zijt Gij, U wil ik danken’

lied van de week

Gezang 21 maakt deel uit van een reeks psalmen die te vinden is in het gezangendeel van het Gereformeerd Kerkboek: de gezangen 16 (Psalm 8), 18 (Psalm 25), 19 (Psalm 96), 20 (Psalm 98), 21 (Psalm 118), 24 (Psalm 126) en 26 (Psalm 150). Het gaat in alle gevallen om onberijmde psalmen, soms de volledige tekst, soms fragmenten. Ze zijn allen op een specifieke manier getoonzet: refrein en verschillende verzen, te zingen door voorzanger en gemeente. De melodie komt in alle gevallen voort uit de presentatie van de tekst.¹

A. de Heer ■

De vorm van deze psalmen is ontstaan met oog op een specifieke functie, namelijk de lezing van een psalm tussen twee schriftlezingen in, om precies te zijn ná de eerste schriftlezing (de ‘Lezing uit het Oude Testament’). Het wordt ook wel ‘antwoordpsalm’ genoemd en ‘antwoord’ slaat hier niet op een eventuele functie van de psalm - antwoord op de eerste lezing - maar op de structuur. De opbouw is namelijk zo dat de psalmtekst wordt gelezen - op verhoogde toon - door een voorzanger of cantorij terwijl de gemeente na een of meer verzen het refrein voor zijn rekening neemt, daarmee instemmend met het voorgaande, ‘antwoord’ gevend. Bij deze vorm van psalmzingen gaat het dus niet om ‘het zingen van een lied’ maar om een wezenlijk onderdeel van de schriftlezingen.

Refrein en doxologie

De psalmen zijn zo gezet dat het gebinte wordt gevormd door het refrein. Daar begint het mee, de voorzanger zingt het voor, de gemeente herhaalt het. Na elk vers of na een groep verzen klinkt het refrein opnieuw en vervolgens wordt het geheel ermee afgesloten. De tekst van het refrein klinkt dus per psalm meerdere keren. Het is daardoor de basis van het geheel, het richt het luisteren naar de versteksten. Het is ook de inkadering van de voorgaande bijbellesing. Soms is de refreintekst ontleend aan de psalm zelf, soms komt het van elders (bijvoorbeeld bij gezang 19 of 20, refrein 2). Soms wordt de psalm afgesloten door een doxologie, de lofverheffing ‘Eer zij de Vader en de Zoon en de Heilige Geest, zoals het was vanaf het begin, zo zij het tot in eeuwigheid’ of een variant daarop (zie gezang 19 en 150). Het is niet de

bedoeling dat deze doxologie in alle gevallen wordt gezongen - vandaar de opmerking die er bij staat: ‘doxologie, indien gewenst’. In liturgisch opzicht wordt de doxologie gebruikt op het moment dat er iets wordt afgesloten, afgerond. Als de psalm onderdeel vormt van de schriftlezingen, en er na de psalm een volgende lezing komt, dan wordt de doxologie niet gezongen. Maar klinkt de Psalm als openingslied van een dienst - en dat is goed mogelijk - dan kan de doxologie wél op zijn plaats zijn. Hetzelfde is het geval als de psalm de schriftlezingen afrondt.

Tekstopbouw

De tekst van ‘Mijn God zijt Gij’ verscheen voor het eerst in de bundel *Vijftig Psalmen. Proeve van een nieuwe vertaling* (1967) van Huub Oosterhuis en Michel van der Plas. De melodie werd geschreven door Bernard Huijbers.² De psalmzetting werd opgenomen in *Gezangen voor Liturgie* (1984 / 2de uitgebreide druk 1996). Ook in protestantse kring raakte deze psalmzetting bekend en geliefd, getuige de opname in de bundel *Tussentijds* (2005). Ook de Vlaamse kerken kennen het gezang; zie de opname in *Zingt Jubilate*.

De opbouw van het lied is als volgt:

Antifoon (bijbelvers 28)	voorzang
Refrein (bijbelvers 28)	allen
Vers 1 (bijbelvers 5)	voorzang
Refrein	allen
Vers 2 (bijbelvers 8-9)	voorzang
Refrein	allen
Vers 3 (bijbelvers 13, 17)	voorzang
Antifoon	voorzang
Refrein	allen

Hier is dus het refrein op twee punten uitgebreid tot antifoon, namelijk aan het begin en het eind. De refreintekst is de kern van de antifoontekst.

Muziek

De melodie staat in D-groot. De maatsoort is 3/8; op enkele plaatsen wordt dat door tweedeligheid doorbroken. Centrale passages worden zo 'opgetild': 'mijn, God, U in de hoogte steken' (antifoon), 'zowaar als ik leef' (antifoon en refrein), 'Ik was gevangen en riep: God. En Hij heeft mij geantwoord' (vers 1), 'Beter te schuilen bij God, dan te vertrouwen op mensen' (vers 2), 'Ik was geslagen, maar God heeft mij overeind geholpen. Ik zal niet sterven, ik zal leven, Hij tilt mij op'.

In het laatste vers zijn ook nog enkele melodisch accenten aangebracht, in afwijking van de twee eerdere versetzungen.

Huijbers geeft zelf als tempo-indicatie: achtste noot = ca. 120. Het zingen moet hier niet 'zinnig' gebeuren, vanuit de melodie, maar

'declamerend', vanuit de tekst; dat geldt met name de voorzang-delen.

Toonzettingen als deze vragen een eigen vorm van begeleiding. De orgelbegeleiding van Huijbers zelf is verkrijgbaar bij uitgeverij Gooi en Sticht. Zie daarvoor: www.gooiensticht.nl (zoekterm: 'Ik was gevangen'). Tegen betaling kan de partituur worden gedownload. Daarbij is ook een meerstemmige koorzetting te vinden.

Anje de Heer is musicus en publicist liturgie en kerkmuziek. Zij verzorgt voor de deputaatschappen Eredienst en Kerkmuziek het Steunpunt Liturgie.

Noten

1. Eerder werden besproken: gez. 18 (*De Reformatie* jg. 18 nr. 8, 25 november 2006), 19 (*De Reformatie* jg. 79 nr. 31, 8 mei 2004) en *De Reformatie* jg. 81 nr. 12, 17 december 2005.
2. Zie voor meer informatie over de uitgave *Vijftig Psalmen* en over Bernard Huijbers: *De Reformatie* jg. 82 nr. 8, 25 november 2006, 172.

Persberichten

Stichting Kampen-Aix-en-Provence

Op 4 juni hoopt Michel Johnner, docent ethiek aan de gereformeerde theologische faculteit in Aix-en-Provence (la Faculté Libre de Théologie Réformée), te spreken over het onderwerp:

Calvinisme en kapitalisme.
Plaats: Kerkelijk Centrum Rehoboth, Gasthuisstraat 5, Barneveld
Aanvang: 20.00u.
Er zal worden getolkt vanuit het Frans. Ook is er een collecte ter bestrijding van de onkosten en ten bate van de FLTR
Inlichtingen bij de secretaris van de Stichting Kampen-Aix-en-Provence J.M. Schaap-Hoetmer, Hoefblad 6, 8265GM Kampen, 038-3327927, j.d.schaap@hetnet.nl

De Verre Naasten

Drs. Robert A. Scholma wordt de nieuwe directeur van De Verre Naasten (Instituut voor Zending, Hulpverlening en Training van de Gereformeerde Kerken vrijgemaakt). Hij volgt ir. Menno van Hulst op, die directeur wordt van het partijbureau van de ChristenUnie.

Voorbedezondag voor landelijke en plaatselijke evangelisatie

Zondag 15 juni, de derde zondag in juni, is de jaarlijkse voorbededag voor evangelisatie.

In de gereformeerde kerken (v) is de laatste jaren steeds meer aandacht gekomen voor het missionaire werk van de gemeente. Op tal van plaatsen zijn Alpha- en Emmaüs cursussen gestart, er wordt nagedacht over het stichten van nieuwe gemeentes en er zijn initiatieven daartoe, er verschijnen boeken die deze missionaire dimensie van de gemeente belichten.

Binnen de gemeenten is de evangelisatiecommissie meestal actief bezig met het organiseren van activiteiten om niet-christenen te ontmoeten en gemeenteleden hierin te stimuleren. Het *Deputaatschap Toerusting evangeliserende gemeente* (DTeg) is er voor om de ontwikkelingen binnen een gemeente op dit terrein te ondersteunen. Dit gebeurt ondermeer via de uitgave van het blad ZOUT, door uitgave en verkoop van materialen en door het bieden van toerusting en ondersteuning.

Evangelisatie & Recreatie is een zelfstandige vrijwilligersorganisatie die zich nauw verbonden weet met deze gereformeerde kerken. Binnen E&R wordt er een praktische invulling aan

het christen zijn gegeven. Wij beseffen ons voorrecht om God te mogen kennen en de verantwoordelijkheid die God ons daarin ten opzichte van onze medemensen geeft. DTeg en E&R willen beiden uw aandacht vragen voor het vele evangelisatiewerk dat het hele jaar door in Nederland gebeurt en nu ook met name voor het evangelisatiewerk van E&R in de zomer.

We vragen ook specifiek om met ons mee te bidden voor alle evangelisatie. Er wordt ook dit jaar weer veel gedaan om alle mensen Gods goede nieuws bekend te maken. Dit werk wordt geleid door Gods Geest en ondersteund door uw gebed! Voor het vele werk dat de EC's doen en voor de activiteiten van DTeg en E&R vragen wij ook de kerken om aandacht en voorbede.

Er is een gebeds- en bijbelleesrooster opgesteld voor de week voorafgaand aan de voorbedezondag. Dit rooster is te downloaden via de websites van E&R en DTeg (zie hieronder). Verder zijn er preekschetsen te verkrijgen bij DTeg. U kunt daar ook het bijbelleesrooster aanvragen als u niet over een internetverbinding beschikt.

Namens E&R en DTeg,
Ernst Wiskerke en Peter Wierenga
www.eenr.nl
www.missionair.nl
www.gkv.nl

Zwolse zaken (6)

Indrukken van een synodelid

Als kind deed ik het graag. Het spoor zoeken dat een ander voor mij had uitgezet. Nog steeds kan ik met plezier meedoen aan een fietspuzzeltocht. Vooral omdat je het meestal als groep doet. Wie herinnert zich niet de discussies over de aanwijzingen? Betekent het dit of juist dat? Het is mooi als je niet verdwaalt en keurig op de eindbestemming aankomt.

W. Tiekstra ■

*Waar Hij ook gaat, de vrede gaat Hem voor,
liefde en trouw ontspruiten in zijn spoor.
Gerechtigheid is voor zijn aangezicht,
zij bloeit alom waar Hij zijn voetstap richt.
(Psalm 85:4)*

Dit psalmvers zingen we aan het eind van de eerste zittingsdag deze week. Dit brengt mij op het idee van het spoorzoeken. Eigenlijk is wat wij deze dagen gedaan hebben niet veel anders. Het spoor zoeken dat ons achter de Heer aan doet gaan. Omdat in zijn spoor vrede en recht wordt gevonden. Wordt de vrede niet door het recht gediend?

Revisie-verzoeken

Een hele morgen houden wij ons bezig met vragen om herziening van besluiten van de synode die in 2005 in Amersfoort is gehouden. Het gaat om besluiten rond het vierde gebod en de zondag en rond huwelijk en echtscheiding. De vraag is of Amersfoort goede besluiten heeft genomen. Of moeten die besluiten herzien of zelfs uit het midden van de kerken worden weggenomen? De commissies die de behandeling hebben voorbereid, zijn van mening dat de besluiten terecht zijn genomen. Een enkel voorstel roept discussie op. De kerk te Groningen-Oost vraagt een aanpassing van het besluit om huwelijken na echtscheiding in de regel niet kerkelijk te bevestigen. Zij zou graag zien, dat de synode uitspreekt dat als de kerkenraad een tweede huwelijk geoorloofd acht, er dan ook kerkelijke bevestiging plaatsvindt.

Een enkele afgevaardigde meent dat het te vroeg is om nu al de door Amersfoort genomen besluiten te wijzigen. Laten de kerken er maar wat langer ervaring mee opdoen. Wel beseft iedereen dat de vragen die ermee gemoeid zijn, niet gemakkelijk te beantwoorden zijn. Toch geven de besluiten van Amersfoort een kerkenraad ook nu al de ruimte in bijzondere gevallen tot die kerkelijke bevestiging te besluiten.

Opvallend is intussen wel, dat er met respect gesproken wordt over de hoge norm die door de besluiten van de vorige synode wordt gesteld. De vraag kan gesteld worden of de lat niet te hoog wordt gelegd.

Het is goed te merken dat wij er - net als bij het spoorzoeken - proberen samen uit te komen in gehoorzaamheid aan de aanwijzingen van de Heer van de kerk. Dat dat discussie oproept, is niet erg. Samen hopen we de weg te vinden die we moeten gaan. In het vaste vertrouwen dat de Heer ons geen onbegaanbare weg wijst. Een weg waarop het leven tot zijn doel komt. Waarop ook rust en vrede wordt gevonden. Heeft de Heer Jezus het ons niet zelf beloofd? Kom hierheen, naar Mij, Ik zal u rust geven. (Matteüs 11:28)

Wadlopen

Als je gaat wadlopen, dan moet je je goed voorbereiden. Anders kon je wel eens voor onaangename verrassingen komen te staan. Aan de andere kant kun je aan deze sport ook veel plezier beleven. Deze beeldspraak hanteert de preses bij de inleiding op de bespreking. Aan de orde is het rapport van de Werkgroep Afstemming Deputaatschappen (WAD). Het gaat om het zoeken naar het zo mogelijk samen optrekken van deputaatschappen en steunpunten, die alle tot taak hebben de gemeenten te ondersteunen. Daarbij gaat het om de vervulling van onze roeping als kerk van Christus in deze wereld. Denk aan evangelisatie, diaconaat, gemeenteopbouw en zending. Na intensieve gesprekken, waarbij een gemeenschappelijk visiedocument op gemeente-zijn is gehanteerd, spraken een vijftal deputaatschappen uit dat zij samen willen werken. Hoe dat er in de praktijk gaat uitzien, is nog niet helemaal duidelijk. Ook of alle instellingen zullen worden samengevoegd, staat ook nog te bezien. Vooreerst blijven het Generaal Diaconaal Deputaatschap en de deputaten Zending, Hulpverlening en Trai-

ning, een aparte positie houden. Ook dit is een kwestie van spoorzoeken. Het lijkt erop dat we een behoorlijke stap zullen kunnen zetten op de weg van het samen verder gaan. Omdat er samenhang is met de voorstellen van de deputaten Generaal Synodale Organisatie kunnen er nu nog geen besluiten worden genomen.

De loopbaan van de predikant

Over predikanten raak je niet gauw uitgepraat. Zij waren een geliefd onderwerp op koffievissies. Ook vandaag wordt er over predikanten gesproken. Maar nu vooral op kerkelijke vergaderingen. Omdat zich nogal eens problemen tussen predikant en kerkenraad/gemeente voordoen. Deputaten Dienst en Recht hebben daarin een taak gekregen. Daarover rapporteren zij uitvoerig. Een rapport dat nogal wat stof deed opwaaien door de beschrijving van de verschuivingen in de kerken onder de noemers 'oud en nieuw'. We leven als veranderende kerken in een veranderende wereld. Het is logisch dat er ook op de synode breed over gediscussieerd wordt. Deputaten geven in een eerste antwoord aan dat, als er problemen rond de predikanten zijn, dat een probleem van ons allemaal is. Conclusie: wij zullen ook met elkaar de weg (het spoor) moeten zoeken, waarlangs problemen worden opgelost en zo mogelijk voorkomen. Ook hier moeten we achter de Heer Jezus Christus aan. Het gaat immers om mensen die Hij in dienst heeft genomen. Uiteindelijk mogen predikanten zich bij Hem veilig weten.

Lidmaatschap NZR

Het besluit wordt nu genomen. In een eerdere 'Zwolsse Zaken' liep ik daar al op vooruit. Toch had ik blijkbaar goed ingeschat, dat de synode voor dat lidmaatschap van de Nederlandse Zendingssynode zou gaan. Het besluit werd zelfs met algemene stemmen genomen. Wel is in de gronden nadrukkelijk opgenomen die deelname blijvend te evalueren. We willen voorkomen dat we uit het gereformeerde spoor raken. Een voorstel om de deputaten Zending, Hulpverlening en Training op te dragen de ontwikkelingen op Papua en in Congo te evalueren, haalde het niet. Dat betekent niet dat die evaluatie er niet komt. De eerste stappen op die weg zijn al gezet. De synode heeft er het volste vertrouwen in dat deputaten de juiste vervolgstappen zullen zetten. Op de volgende synode kan er dan over gerapporteerd worden.

Aanvullende Steunverlening Evangelisatie

Deputaten ASE zijn in de jaren negentig van de vorige eeuw voor het eerst benoemd. Sinds die tijd verlenen zij in opdracht van de generale synode financiële steun aan diverse evangelisatieprojecten. Om uw geheugen even op te frissen: Gent, Venlo, Maastricht, Amstelland met Aker en Stroom, Bergen op Zoom en Lichtenvoorde. Het gaat daarbij echt om aanvullende steun. De direct bij het project betrokken gemeente(n) en die er dichter bijstaan betalen het leeuwendeel. Toch bedraagt de aanvullende steun per jaar nog zo'n ff 400.000,00. In de bespreking gaat veel aandacht uit naar de verhouding ASE en ondersteuning naar art. 11 K.O. (hulpbehoevende kerken). Wanneer een project is afgerond doordat er een gemeente is geïnstitueerd, dan stopt de ondersteuning door ASE. Kan zo'n gemeente dan voor verdergaande hulp aankloppen bij de deputaten ad art. 11? Het antwoord is, alleen wanneer er aan die gemeente een predikant is verbonden. Voor andere gemeentetaken zal elders steun moeten worden gevonden. Waar? Dat is nog niet duidelijk. Ook worden er kritische vragen gesteld over de steun aan het Aker-project in Amsterdam-Zuid/West. Het blijkt dat de classis Amsterdam-Leiden zich daarover intussen heeft uitgesproken. Hoe die uitspraak precies luidt, zal worden nagevraagd. In dat verband zal er ook een evaluatie moeten komen van de methode 'gemeentestichting'. Voorlopig blijft het nog de vraag welke instantie zich daarmee moet gaan bezighouden. De voorzitter van het deputaatschap zegt: Waar het gebeurt, interesseert ons niet zo, als het maar gebeurt. Is er alleen maar kritiek? Zeker niet. Er wordt herhaaldelijk waardering voor het werk van deputaten uitgesproken. Maar vooral is er dankbaarheid voor de wonderen die God op tal van plaatsen werkt. Mensen leren te gaan in het spoor van de Heer Jezus Christus. Daar doen we het uiteindelijk voor. De definitieve besluitvorming wordt nog even uitgesteld. Deputaten en synode-commissie (de kommisje Fryslân) zullen zich daar nog eens samen over buigen. Hopelijk komen zij er onder de zegen van de Heer als goede spoorzoekers uit hoe het moet.

Hun medespoorzoeker, Wiebe Tiekstra.

AANDACHT VOOR AIX

www.fltr.net

Woensdag 4 juni hoopt Michel Johner, docent ethiek aan de Faculté Libre de Théologie Réformée een lezing te houden over:

Calvinisme en kapitalisme

Johner spreekt in het Frans, voor vertolking wordt gezorgd.

Giften kunnen overgemaakt worden naar:

Giro: 3490687 of rabobank 384990630

t.n.v. Stichting Kampen-Aix-en-Provence, Barneveld

De Stichting Kampen-Aix-en-Provence nodigt u van harte uit deze avond bij te wonen.

Plaats: Kerkelijk Centrum Rehoboth

Gasthuisstraat 5

3771 HE Barneveld

Aanvang: 20.00u (zaal open vanaf 19.30u)

Er is een collecte ten bate van de FLTR.

www.geefzicht.nl
Giro 131
Dark & Light, Veenendaal

Geef zicht aan blinden in Azië en Afrika

**DARK & LIGHT
BLIND CARE**

CBF

Help jongeren aan het werk!

Steun het werk van Red een Kind in Azië en Afrika

Samen met lokale partners ondersteunen wij kansarme kinderen en jongeren in ontwikkelingslanden. Met onderwijs, beroepstraining en een microkrediet kunnen ze zelf aan de slag. Zoals Mercy uit Nairobi in Kenia, die nu een kappersopleiding volgt.

Geeft u ze een steuntje in de rug?

Stichting Red een Kind • 8004 DD Zwolle
T 038 - 460 46 48 • info@redeenkind.nl
www.redeenkind.nl

Giro 1599333

